

MONUMENTTEJA VAI MENNEEN IHMISTOIMINNAN TUTKIMUSTA?

Minna Lönnqvist

Mitä on teollisuusarkeologia?

Teollisuusarkeologia on tieteenhaarana uusi tulokas. M.J.T. Lewis on osuvasti kuvannut sen kehitysvaihetta suhteessa sukulaistieteisiin: "Teollisuusarkeologia elää vielä varhaislapsuutta; tekniikan historia on saavuttanut aikuisuuden; taloushistoria on kypsässä iässä."¹ Klassikoksi muodostunut Warwick Brayn ja David Trumpin 1970-luvulla julkaistu arkeologian sanakirja ei vielä tarjonnut selitystä termille 'teollisuusarkeologia', mutta 1980-luvulla ilmestyneistä arkeologian sanakirjoista se jo löytyy.

Teollisuusarkeologia on tieteenhaara, joka tutkii menneen teollisen toiminnan aineellisia jäänteitä, mukaan lukien tuotantotavat, kuljetuksen ja levityksen.² Termi teollisuusarkeologia voidaan periaatteessa yhdistää mihin menneeseen aikakauteen tahansa, mutta koska varsinainen teollistuminen alkoi vasta uudella ajalla, on tieteenhaara suuntautunut kyseisen aikakauden materiaaliseen jäämistöön. Erityisesti teollisen vallankumouksen aika Englannissa ja Länsi-Euroopassa on alan keskeinen tutkimuskohde.³

Teollisuusarkeologia eriytyi omaksi tieteenhaarakseen 1950-luvulla Englannissa, missä vankka harrastajakunta yhdistyksiineen toimi ensisijaisena liikkeellepanevana voimana. Birminghamin yliopisto otti teollisuusarkeologian oppiaineekseen jo vuonna 1958.⁴ Ensimmäistä alan aikakauskirjaa alettiin julkaista vuonna 1964 Englannissa nimellä *Industrial Archaeology, the Journal of*

the History of Industry and Technology. Lehti siirtyi myöhemmin useaan otteeseen eri kustantajien haltuun nimellä *The Journal of the History of Industry and Technology*. Lehden julkaisu lopetettiin vuonna 1975. Syksyllä 1976 Oxford University Press ja Association for Industrial Archaeology ryhtyivät julkaisemaan uutta aikakauskirjaa nimellä *Industrial Archaeology Review*, jonka tehtävänä oli keskittyä sekä teollisuusarkeologiaan että teollisuuden historiaan.⁵

Tieteenhaaran etsiessä omia uomiaan Englannissa alkoivat puritaaniarkeologit kritisoida voimakkaasti koko teollisuusarkeologian käsitettä. Heidän mielestään teollisuusarkeologia jo sanana oli mahdoton: teollisuus mielletään modernin maailman ilmiöksi, kun taas arkeologia tarkoittaa sanatarkasti muinaistiedettä (kreik. *archaios*, *logos*). Täten sanat yhdessä olisivat ristiriidassa keskenään. Puritaanien mielestä arkeologian tuli koskea vain ihmisen vanhan aineellisen jäämistön tutkimusta.

Miten vanha on sitten muinaista? Onko vanhalla ja muinaisella sitten käytännössä jotain eroa? Esimerkiksi Suomessa kaikki yli sata vuotta vanha esineistö kuuluu muinaismuistolain piiriin, joten puritaanien näemyksen mukaan vain sata vuotta vanhempi materiaali voitaisiin sisällyttää arkeologian tutkimuksen pariin. Arkeologia on kuitenkin viime vuosikymmenien antropologisen suuntauksen myötä sisällyttänyt tutkimus-

kenttäänsä koko ihmisen materiaalisen jäämistön⁶, ja arkeologiaa onkin nykyään turha kahlita aikarajoihin. Myös teollisuusarkeologia on vähitellen vakiintumassa yhdeksi arkeologian tieteenhaaraksi Euroopassa.

Teollisuusarkeologian guruksi leimautunut R.A. Buchanan katsoo, että tieteenhaaran tehtävänä on keskittyä vain teollistumisen ajan materiaalisen jäämistön tutkimukseen. Tämä käytännössä merkitsee noin kahden sadan vuoden ajanjaksoa 1700-luvulta 1800-luvulle.⁷ Arthur Raistrick⁸ puolestaan edustaa arkeologista tutkimuslähtökohtaa ja henkilökohtaista yritystä suunnata teollisuusarkeologista tutkimusta tasapainoisemmin esiroomalaiselta ajalta nykypäivään. Teollisuusarkeologian ei hänen nähdäkseen tulisi painottua pelkästään teollisen vallankumouksen aikaan.

Raistrickin näkökulma on perusteltu: jos teollisuusarkeologia määritellään kapealaisesti vain teollistumisen ajan materiaalisen jäämistön tutkimukseksi, muodostuu ongelmaksi ilmiöiden synnyn ja kehityksen ymmärtäminen. Lancashiren alue Englannissa Manchesterin ja Liverpoolin kaltaisine kaupunkeineen on hyvä esimerkki siitä, kuinka merkittävän teollisuuskeskuksen synty johtaa aina keskiajalle.⁹ Toisaalta myös 1900-luvun teollisuuden jäänteitä on hyvinkin mahdollista tutkia arkeologisin menetelmin. Vaikka teollisuusarkeologia periaatteessa keskittyy industrialismin aika-kauteen, tulisi tieteenhaaran puitteissa pystyä tutkimaan teollisen toiminnan jäämistöä aikarajoista riippumatta.

Monumentteja ja ulkomuseoita

Kukin maa viitoittaa itsenäisesti teollisuusarkeologisen tutkimustoimintansa suunnan. Tieteen syntyaikoina Yleisten töitten ministeriö Englannissa määritteli teollisuusarkeologian yksinkertaisesti industrialismin aikaisten teollisten monumenttien luetteloin-

niksi, tutkimukseksi ja säilyttämiseksi. Pian kuitenkin ilmeni, että tutkimuksen rajaus pelkkiin monumentteihin ei vastannut tutkimuksen koko kenttää. Tärkeät teolliseen toimintaan liittyvät kohteet, kuten kaivosalueet, olisivat jääneet täysin vaille huomiota.¹⁰ Saksankielisissä maissa puolestaan teknisellä arkeologialla on perinteisesti viitattu monumentteihin, kun taas teollisuusarkeologialla on tarkoitettu teollisuustoiminnan tutkimusta arkeologisin menetelmin.¹¹

On selvää, että teollisten monumenttien ja toiminta-alueiden luetteloinnin ja säilyttämisen tulee muodostua teollisuusarkeologian selkärangaksi, ensisijaiseksi perustutkimukseksi. J.P.M. Pannellin teos *The Techniques of Industrial Archaeology*, Devon 1966, toimii yhä vielä hyvänä johdantona teollisuusarkeologian tutkimusmenetelmiin. Peter Swallow'n, David Wattin ja Robert Ashtonin uusi opas *Measurement and Recording of Historic Buildings*, Oxford 1993, puolestaan antaa yksityiskohtaista tietoa erilaisten mittauslaitteiden ja tapojen käytöstä.

Ennen arkeologisiin kenttätöihin ryhtymistä on tutustuttava olemassaolevaan arkistomateriaaliin ja painettuihin lähteisiin. Mikäli kohteen teollinen toiminta on päätynyt tällä vuosisadalla, voi tietoja yrittää hankkia arkistojen lisäksi haastatteleamalla. Kohteiden inventointi maastossa viitoittaa tietä varsinaiselle arkeologiselle tutkimukselle.

Niissä maissa, joissa teollisuusarkeologia on vasta orastava tieteenhaara, on voimavarat ensisijassa sijoitettava kohteiden luettelointiin ja säilyttämiseen. Esimerkiksi Suomessa on teollisia monumentteja tutkittu pitkään museaalisesti, mutta työssä on harvoin vielä käytetty varsinaisia arkeologisia tutkimusmenetelmiä. Teolliset monumentit ja toiminta-alueet eivät kuitenkaan ole vain materiaalisia jäänteitä menneisyydestä, vaan myös osa ihmisen taloudellista, sosiaalista ja teknologista historiaa. Täten niiden merki-

tys teollisuuden kehityksen tutkimuksessa on ensiarvoisen tärkeä.¹²

Jotta varsinaisen teollisuustoiminnan tutkimukselle jäisi mahdollisimman monipuolinen lähdeaineisto, on dokumentoinnissa otettava huomioon myös monumenttien suhde ympäristöönsä. Owen Ashmoren teos *The Industrial Archaeology of Lancashire*, New York 1969, tuo ansiokkaasti esille myös ympäristön vaikutuksen paikalliseen teollisuuteen. Mikäli teollisuuskohte on kokonaisuutena maisemallisesti arvokas, on kohteen säilyttämistä teollisuusmaisemana harkittava¹³; tähän kokonaisvaltaiseen suojelutoimintaan on jo meillä Suomessakin ryhdytty. Hyvä käsitys kohteen maisemallisesta luonteesta saadaan esimerkiksi ilmavalokuvauksella.

Kokonaisuuksien säilyttäminen ulkoilmamuseoina puolestaan antaa monipuolisen kuvan menneestä toiminnasta suurelle yleisölle. Valtiollisen suojelutoiminnan lisäksi eräät nykyaikaiset teollisuusyhtiöt ovat ottaneet ohjelmaansa menneen toimintansa esittelyn. Eurooppalaisena malliesimerkkinä voidaan pitää Falunin kuparikaivosaluetta Taalainmaalla. Ruotsissa metalliteollisuuden ympärille muodostuneet yhdyskunnat ovatkin saaneet merkittävän sijan tekniikan ja sosiaalishistorian tutkimuksessa.¹⁴

Kultakuumeen arkeologisilla lähteillä

Teollisuusarkeologiassa, kuten arkeologiassa yleensä, aineellinen jäämistö on väline, jonka avulla saadaan tietoa menneestä ihmistoiminnasta. Marc G. Stevensonin Amerikan mantereen kultakuumeen aikoihin sijoittuvat kaivostutkimukset¹⁵ ovat herättäneet uusia kysymyksiä arkeologisen jäämistön muodostumisesta. Stevensonin tutkimukset ovat tuoneet lisätietoa toimintapaikan hylkäämistapahtumien eroavaisuuksista ja niiden vaikutuksesta arkeologisen jäämistön määrään ja luonteeseen.

Stevensonin suorittamat tutkimukset keskittyivät Kanadan alueella sijaitsevaan Lounais-Yukonin territorioon, jossa asukkaat vuosisadan vaihteessa elivät kultakuumeen kourissa. Tutkimuksessaan Stevenson käytti tukena *Daily Evening Starin*, Whitehorses kaupungin paikallisen sanomalehden, päivittäisiä raportteja alueen kultaesiintymien valtauksista.

Bullion Creek -nimiseltä kaivosalueelta tehtiin ensimmäiset kulturalöydöt syksyllä 1903. Seuraavan kesäkuun puoleenväliin mennessä tulvat, huonot työskentelyolosuhteet ja odottamaton uutinen noin 65 kilometriä lounaaseen sijaitsevasta uudesta rikkaammasta kultasuonesta johtivat Bullion Creekin äkilliseen hylkäämiseen. Hylkääminen tapahtui siinä uskossa, että valtaajat vielä lähitulevaisuudessa palaisivat Bullion Creekiin.

Toinen täysin erilainen kaivosalueen hylkääminen oli aikaisemmin tapahtunut Mush Creekissä, josta kultaa oli ensimmäisen kerran löydetty syksyllä 1898. Lähteistö kertoo, että alueella oli kaivettu useita kuituja ja rakennettu asuinmajoja talvella 1898–1899. Koska alue havaittiin kultaesiintymiltään köyhäksi, kullankaivajat hylkäsivät vähitellen paikan ja siirtyivät muiden alueiden valtaamiseen.

Vertaillen Bullion Creekin äkillisen hylkäämisen seurauksena jäänyttä löytöateriaalia Mush Creekin vähittäisen hylkäämisen tuottamaan jäämistöön Stevenson havaitsi, että Bullion Creekin säilyneet rakenteet ja käyttöesineet - 58 luetteloitua käyttöesineitä - olivat huomattavasti Mush Creekin - 2 luetteloitua käyttöesineitä -kohdetta runsaammat. Stevenson päätyi näkemykseen, että todellista toimintaa kuvaavan jäämistön ja jätteenä syntyneen jäämistön muodostumiseen vaikutti ensisijassa se, oliko hylkääminen lopullinen vai aiottiinko toiminta-alueelle vielä palata. Mush Creekin kohdalla vähittäisen hylkäämisen myötä

käyttökelpoinen esineistö oli otettu talteen mahdollista myöhempää käyttöä varten.

Muumioitunut menneisyys vai satunnaisia jätteitä?

Aikaisemmin uskottiin, että arkeologinen jäämistö kuvaisi melko täydellisesti menynyttä toimintaa. Monen mielessä on säilynyt kuva Pompejin kaltaisesta ihanne-esimerkistä, jossa kokonainen kaupunki muumioitui Vesuviuksen purkauksessa jälkipolville. Toimintapaikan hylkääminen on useimmiten kuitenkin vähittäinen tapahtuma, vaikkakin yhtäkkisiä hylkäämisiä myös tapahtuu. Hylkäämistapahtumien eroavaisuuksia ja arkeologisen jäämistön muodostumista koskevaa ongelmaa ovat Stevensonin lisäksi käsitelleet useat etnoarkeologiaan ja antropologiseen arkeologiaan suuntautuneet tutkijat.¹⁶

Haminalaisen liimatehtaan Priha Oy:n historiikka¹⁷ kirjoittaessani jouduin tekemään myös arkeologisia havaintoja liimatehtaan Heinolan haaran äkillisestä sulkemisesta. Toimipisteen sulkemisesta oli kulunut runsas vuosikymmen, kun vierailin sen vanhoissa työtiloissa. Avasin vanhan laboratorion oven, ja edessäni avautui näkymä ajan pysähtymisestä. Työpöydille oli jätetty mittapulloja ja muita laboratoriovälineitä aivan kuin odottamaan, että laborantti saapuisi jälleen työpaikalleen ja pukisi naulassa riippuvan valkoisen työtakkinsa päälleen. Yhtiön arkistomateriaali ja työntekijöiden haastattelut tukivat havaintojani töiden äkillisestä päättymisestä.

Arkeologinen jäämistö kuvaa pysähtynyttä aikaa. Todellisesta toiminnasta kertoviksi jäänteiksi voidaan kutsua käyttökelpoista aineistoa kuten työkaluja, toiminta-

paikkoja ja rakenteita. Niinsanottu korjaamiskäyttätyminen kuitenkin merkitsee käyttökelpoisen esineistön siirtämistä muualle käytettäväksi, jolloin jäämistökokonaisuus muuttuu ratkaisevasti. Korjaamiskäyttätymistä tapahtuu nimenomaan vähittäisen hylkäämisen yhteydessä.¹⁸ Silloin jälkeen jää vain satunnaisia tarpeettomia jätteitä, jotka saattavat antaa harhaanjohtavan kuvan menneestä toiminnasta. Tämä ei tarkoita, etteikö jätteitäkin voitaisi tutkia, mutta niiden luonne jätteinä tulisi tiedostaa.

Arkeologisen jäämistön muodostumistapojen ymmärtäminen tulisi olla olennaista erityisesti teollisuusarkeologiassa, joka painottuu historialliseen aikaan. Se, miten jäänteet ovat muodostuneet, vaikuttaa arkeologiseen tulkintaan. Äkillinen toimipaikan hylkääminen jättää 'ehjemmän' arkeologisen kokonaisuuden tutkijoille, mikä ei kuitenkaan välttämättä merkitse ehjempää jäänteitä. Kirjallinen lähdeaineisto, kuten Stevensonin tutkimuksessa sanomalehtitikkelit ja omassa tutkimuksessani Priha Oy:n arkistomateriaali, on merkittävä apukeino jäämistön tulkinnassa.

Arkeologisen jäämistön koostumukseen ei vaikuta yksinomaan hylkäämistapahtuman luonne, vaan aika määrää, miten mekaaniset, kemialliset ja biologiset tekijät tuhoavat materiaalia. Mitä pikemmin teollisia monumentteja ja toimipaikkoja päästään dokumentoimaan arkeologisin menetelmin, sitä vähemmän aika pääsee vaikuttamaan jäänteiden antamaan informaatioon. Arkeologisen tutkimuksen ydin on siinä, ettei se pysähdy vain monumenttien luettelointiin, vaan se kaivautuu pintaa syvemmälle paljastaakseen teollisuuskohteen toiminnallisen luonteen.

LÄHTEET:

¹ **M.J.T. Lewis.** Industrial Archaeology - The Fontana Economic History of Europe. The Industrial Revolution. C.M. Cipolla, toim. Glasgow 1980. s. 603.

² **Warwick Bray & David Trump.** A Dictionary of Archaeology. London 1970.

³ **Ruth D. Whitehouse (toim.).** The Macmillan Dictionary of Archaeology. Hong Kong 1983. S.v. Industrial archaeology.

⁴ **Kenneth Hudson.** Industrial Archaeology, An Introduction. London 1966. ss. 20 - 21.

⁵ Ks. Industrial Archaeology Review. Vol 1. Number 1. Autumn 1976.

⁶ Ks. esim. **Richard Gould.** Living Archaeology. Cambridge 1980. **Ian Hodder.** The Present Past, an Introduction to Anthropology for Archaeologists. London 1982.

⁷ Ks. eri paikoin **R.A. Buchanan.** Industrial Archaeology in Britain. Harmondsworth 1977.

⁸ Ks. eri paikoin **Arthur Raistrick.** Industrial Archaeology, a Historical Survey. Eyre 1972.

⁹ **Owen Ashmore.** The Industrial Archaeology of Lancashire. New York 1969. ss. 19 - 20.

¹⁰ Ks. Hudson mt. ss. 18 - 19.

¹¹ Ks. esim. Lewis mt. s. 577, alaviite 3.

¹² Ks. Buchanan mt. s. 22.

¹³ Ks. esim. **Barrie Trinder.** The Making of the Industrial Landscape. London 1982.

¹⁴ Ks. Lewis mt. ss. 592 - 593.

¹⁵ Ks. **Marc G. Stevenson.** Toward an Understanding of Site Abandonment Behavior: Evidence from Historic Mining Camps in the Southwest Yukon. Journal of Anthropological Archaeology, Vol. 1, 1982. ss. 237 - 265.

¹⁶ Ks. **Lewis R. Binford.** Behavioral Archaeology and the "Pompeii Premise". Journal of Anthropological Research, Vol. 37, 1981, ss. 195 - 208. **Michael B. Schiffer.** Is there a "Pompeii Premise" in Archaeology? Journal of Archaeological Research, Vol. 41, 1985. ss. 18 - 41.

¹⁷ **Minna Lönnqvist.** Kotikeittämöstä konserniksi - Priha Oy 25 vuotta. Painamaton tutkimuskäsikirjoitus 1986.

¹⁸ **Catherine M. Cameron.** Abandonment and Archaeological Interpretation - Abandonment of Settlements and Regions, Ethnoarchaeological Approaches, New Directions in Archaeology. Catherine Cameron & Steve A. Tomka toim. Cambridge 1993. s. 3.